

Ekim Seferberliği Kapsamında 1942 Yılında İstanbul Ve Ankara'da Bahçe Ziraati Uygulamaları

Ceren UTKUGÜN

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
E-Mail: cerendemirdelen@hotmail.com

Şaban ORTAK

Prof. Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
E-Mail: sortak@aku.edu.tr

Geliş tarihi: 01.10.2018 Kabul Tarihi: 18.03.2019

ÖZ

UTKUGÜN, Ceren; ORTAK, Şaban, **Ekim Seferberliği Kapsamında 1942 Yılında İstanbul ve Ankara'da Bahçe Ziraati Uygulamaları**, CTAD, Yıl 15, Sayı 29 (Bahar 2019), s. 373-404.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmış olmasına rağmen savaş, Türk ekonomisini ve toplumunu önemli derecede etkilemiştir. Nüfusunun büyük bir bölümü kırsal alanda yaşayan ve tarımla geçinen Türkiye, önemli ekonomik güçlükler yaşamıştır. Savaş yıllarında askeri harcamaların artması, üretimin ve ithalatın azalması halkın üzerinde ağır bir ekonomik yük oluşturmuştur. Enflasyon toplumda ekonomik bunalım oluşturmuş, ekonomik güçlerin askeri alana kaydırılması tarımsal üretimde azalmalara yol açmış, besin maddeleri sıkıntısı sonucunda karne uygulamaları başlamış, yer yer kıtlık yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaş dışı kalmaya çalışan Türkiye seferberlik ilan etmiştir. Seferberlik ilanı dış tehditlere karşı milli müdafaa tedbiri olarak değerlendirilse de sonuçları itibarıyla ülkede iae sorununu yaşanmasına yol açmıştır.

Seferberlikle birlikte üretici sınıfın askere alınması hem askerin beslenmesi sorununu ortaya çıkartmış hem de ülkede iâşe sorunu yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorun üzerine hükümet “en az iki misli ürün” parolasıyla ekim seferberliği başlatmıştır. Ekim seferberliğinde hükümet üreticiye tohumluk ve zirai alet yardımında bulunmuş, ülke topraklarının mümkün olduğu kadar boş bırakılmaması sağlanmaya çalışılmış; hatta ev, apartman ve okul bahçelerinde dahi çiçek yerine sebze meyve yetiştirilmiştir. Tarımsal üretimi arttırmak için çalışmalar yapılmış, üretimde bahçe ziraatinin de büyük rol oynadığını göz önünde tutan ilgili makamlar faaliyete geçmiştir. Halkın bahçelerinde gıda ihtiyaçlarının bir kısmını da olsa kendilerinin karşılaması gerektiği vurgulanarak üreticiler yurt çapında teşvik edilmiştir. Ziraat Vekaleti tohum, fide, teknik bilgi konusunda vatandaşlara yardımcı olmuştur. Alınan tedbirlerle boşta kalan her karış toprağın ekilmesi sağlanarak maksimum seviyede ürün elde edilmek istenmiştir.

Anahat Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Ekonomi, Gıda, Ekim Seferberliği, Bahçe Ziraati

ABSTRACT

UTKUGÜN, Ceren; ORTAK, Şaban, **Practices of Garden Agriculture in Istanbul and Ankara in 1942 within the Scope of Agricultural Mobilization**, CTAD, Year 15, Issue 29 (Spring 2019), pp. 373-404.

Although Turkey was out of World War II, the war had a significant impact on the Turkish economy and society. Turkey, which lived in rural areas and lived with agriculture for a large part of its population, has experienced significant economic difficulties. During the war, the increase in military spending, the decrease in production and imports created a heavy economic burden on the people. Inflation created an economic crisis in the society, the shift of economic forces to the military area caused decreases in agricultural production; as a result of the shortage of food items, card practices began; famine was experienced in some places. Turkey, which tried to remain out of war with the start of the Second World War, declared a mobilization. Although the declaration of mobilization was considered as a measure of national defense against foreign threats, it has led to a problem of food in the country as of its consequences.

In addition to Mobilization, the recruitment of the productive class in the military sector has brought about the problem of feeding the military and also caused the problem of food in the country. Upon this problem, the government launched the agricultural mobilization with the password “at least twice the product”. During the agricultural mobilization, the government assisted the producer with seed and agricultural tools, tried not to leave the lands of the country empty as much as possible, and vegetables and fruits were grown instead of flowers even in the house, apartment and school gardens. Studies have been carried out to increase agricultural production and the relevant authorities have taken action considering that gardening also played a major role in production. Producers were encouraged throughout the country by emphasizing that the public should meet some of the food needs in their own gardens. Ministry of Agriculture has helped the citizens in respect of seeds, seedlings and technical information. With the measures taken, every empty land was

ensured to be planted and the product was sought to be obtained at maximum level.

Keywords: World War II, Economy, Food, Agricultural Mobilization, Garden Agriculture

Giriş

1930'lu yılların ilk yarısında yaşanan ekonomik ve toplumsal sarsıntılar Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik alandaki etkilerini şiddetli biçimde hissetmesine neden olmuştur. Daha da gerilere gidildiğinde yirmi yıl kadar kısa bir süre içerisinde yaşanmış Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele nedeniyle ekonomik ve sosyal yaşamın genelinde büyük yıkımlar meydana gelmiş olması ve ekonominin az gelişmiş, ithalata bağımlı, hassas yapısı İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin daha fazla hissedilmesinde rol oynamıştır. Savaşla başlayan ekonomik güçlükler ekonomik bunalım yaşanmasına neden olmuş, toplumunun geniş kesimi bu bunalımdan olumsuz etkilenmiştir.¹ Savaş döneminde asker sayısının 1.5 milyona yaklaşması, ordunun daha fazla hububata ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Çok sayıda çiftçinin askere alınması ve tarımda kullanılan hayvanların bir bölümüne devletçe el konulması gibi nedenlerle iâşe üretim düzeyi giderek düşmüştür. İâşesi temin edilmesi gereken asker sayısındaki artış konusunda Ticaret Vekili Behçet Uz'un yaptığı açıklama şöyledir.² *"Aç kalsak bile orduyu beslemek ve teçhiz etmek, milletin hukukunu müdafaa edebilmek için orduyu kuvvetli bulundurmak vazîfesi bu fedakarlıkları seve seve yaptırmaktadır. Fedakar Türk milletinin bunda tereddüdü yoktur."*

Savaş boyunca askeri harcamaların arttırılması, büyük bir ordunun beslenmesi ve ithalatın daralması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Erkeklerin önemli bir bölümünün üretim alanından çekilmesinden sonra bu eksiklik kadın ve çocuk emeğiyle karşılanmaya çalışılmış ise de üretimde önemli düşüşler ortaya çıkmıştır. Nüfusun yüzde 10'una yakın bir bölümünün silah altına alınması kent ekonomisinin tüketim gereksinimlerini büyük ölçüde arttırmış, iâşe sorununu ortaya çıkarmıştır.³ Resmi istatistikler buğday üretiminde yüzde 50'ye yaklaşan bir gerileme olduğuna işaret etmiştir. Orduda tüketici hale gelen genç nüfusun üretimden uzaklaşması tarımsal üretimde düşüşe yol açmıştır.

¹ Murat Metinsoy; *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaşı ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitapevi, İstanbul 2007, s. 52; Cemil Koçak; *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 367; Osman Akandere; *Millî Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 145.

² Ali Rıza Gökbnar–Hamza Kahrıman; *Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması*, Nobel Yayınları, Ankara 2014, s. 70.

³ Şevket Pamuk; *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 199-200.

Boratav tarımsal üretimdeki düşüşü verdiği bir örnekle şöyle açıklamıştır: “*Savaş şartlarında en önemli üretim kalemi olan buğday 1939’da 4.400.000 ton üretilmiş iken bu miktar 1945’te 2.200.000 tona düşmüştür. Tarım ürünlerinin büyük bir bölümü de benzer durumda idi*”. Büyük bir ordunun beslenmesi, silah ve askeri malzeme eksiklerinin tamamlanması gibi nedenler savaş yılları boyunca savunma harcamalarını arttırmıştır. Bu durum, bütçe imkanlarının savunma giderlerine ve Milli Müdafaa Vekaleti harcamalarına ayrılmasına neden olmuş ve bütçeleri sarsmıştır.⁴

İthalat imkanlarının savaş nedeniyle azalması, ordunun tüm ihtiyaçlarının iç pazardan karşılanması mecburiyetini doğurmuştur. Bu durum sivil halkın ihtiyacı olan birçok malın devlet tarafından alınması ve stoklanması gibi bir neticeyi de beraberinde getirmiştir. Devletin takip ettiği bu politika piyasada birçok malın azalmasına hatta hiç bulunmamasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında karşılaştığı açlık ve sefaletin acılarını unutmayan halk, savaşın başladığı ilk günden itibaren her türlü mala hücum etmiş, erzak ve eşya saklamaya çalışmıştır. Bu durum piyasadaki mala aşırı talep olmasına neden olmuş, pek çok malın piyasadan çekildiği, bulunmadığı bir ortamda halktan gelen aşırı talep fiyat yükselmelerine yol açmıştır.⁵

İkinci Dünya Savaşı sadece Türkiye’de yaşayanları değil diğer Avrupa ülkesi insanlarını da etkilemiş, Hükümetler birçok önlem almak zorunda kalmışlardır. Örneğin Fransa’da lokantaların belirlenen miktarların dışında ekmek vermeleri yasaklanmış, pastahaneler haftada üç gün kapatılmış, lüks çikolata imalatı yasaklanmış, ekmeğe yüzde 2 oranında bakla unu karıştırılması kararlaştırılmıştır. İtalya’da savaşın başında kahve satışları durdurulmuş, daha sonra karneyle verilmeye başlanmış, haftada iki gün et satışı men edilmiş, halka dokuz kuponlu erzak karnesi verilmiştir. Ancak bu ülkelerin savaşa katıldığı düşünüldüğü zaman Türk halkının savaşı ekonomik yönden çok ağır yaşadığı bir gerçektir.⁶

Türkiye’de 1940’lı yıllarda iâşe sorunlarının artmasıyla iâşenin karşılanmasında güçlük çekildiği, hatta kimi yerlerde okul bahçelerinde buğday, patates gibi bitkilerin yetiştirilmek zorunda kaldığı yıllar olmuştur. Yiyecek konusundaki sorundan başka kağıt ve benzin gibi dışa bağımlı alanlarda da önemli sıkıntılar yaşanmıştır.⁷ Halkın o günlerde içinde bulunduğu ruh halini

⁴ İstatistik Göstergeler (1923-2009), Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2010, s. 178; Pamuk; *age.*, s. 199; Korkut Boratav; *Türkiye’de Devletçilik*; Savaş Yayınları, Ankara 1982, s. 217; Akandere; *age.*, s. 147; Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, E Yayınları, İstanbul 2000, s. 247.

⁵ Akandere; *age.*, s. 151.

⁶ Gönül Güneş, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Günlük Yaşam*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 70.

⁷ Pamuk; *age.*, s. 200; Gökbunar–Kahriman; *age.*, s. 72-73.

Refik Halit Karay 6 Şubat 1946 tarihli *Akşam* Gazetesi'nde bir yazısında şöyle anlatmıştır:⁸

“Harp başladıktan sonra içimizde şu korku vardı: elimizdeki bitince yenisini bulacak mıyız? Bulsak da kaç misline alacağız? İstifçilik o korkudan doğmuştu. Geliri kıt olanlar bile hiç değilse traş bıçağı stoğu yapmaya kalkışıyorlar, on paketini bir araya getirmekten memnunluk duyuyorlardı. (...) Her bozulan ampul canımızı yakıyordu, tarağın kırılan her dişi kendi dişimizcesine yüğümüzü sızlatıyordu. Eşya darlığına ve pahalılığına yürek darlığı da karışıyor, gönül azabı da katılıyordu.”

Şevket Süreyya Aydemir'in 1942 yılı için yaptığı ekonomik tespitleri de savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntıları gözler önüne sermiştir:⁹

“Sabah gözlerini açan her vatandaş sofrasına bir dilim ekme koyup koymayacağını ve ordunun yönetim mevkilerinde görevli her komutan askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulup bulamayacağını, uçaklarına, motorlarına kaç günlük benzin ve motorlu vasıtalarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu. Başlayan güne birliklerine et, yağ, şeker bulup bulamayacağını düşünerek kaygılar, içinde giriyordu. Gecenin geç saatine kadar işleyen telefonlarımız hiç durmadan şu validen ertesi gün halka dağıtılacak hububat kalmadığını, şu ordu donatım veya yönetim makamından hayvanların yemsiz, asker erzaklarının yetersiz, vasıtaların atıl hale geldiğini bildiren kaygılı haberler ahyorduk. Halbuki henüz savaşa da girmiş değildik, eğer bir de savaşa girersek?”

Erdal İnönü ise savaş yıllarındaki sıkıntıları şöyle bir örnekle dile getirmiştir:¹⁰

“Sıkıntıların daha arttığı günlerde evde bir süre yemeklerde ekme yerine patates verildi. Böyle bir günde babamın Malatyalı amca oğlu Abdullah Temelli başka konuklar ile birlikte sofrada bulunuyordu. Her yerde ekme sıkıntısı çekildiği anlatıldı. Tahıl üretiminin yetersizliği üzerinde durularak çareler arandı. Bakanlık görüşünü yansıtan bir konuk sıkıntılarının önlenmesinde vatandaşlardan gerekli yardım göremediklerinden yakındı. “Buğday üretimi yetmiyor, ama başka bazı ürünlerde, örneğin patatesten hiç sıkıntı yok. Herkes sizin gibi yapsa, daha çok patates yese mesele kalmazdı”. Bir değerlendirme yaptı. Onun üzerine Abdullah Temelli babama döndü ve acılı bir sesle “Patatesi ne ile yiyelim pašam” dedi. Sofrada herkes, babam dahil bu itiraf karşısında gülmeye başlayınca da şaşırılmış gibi etrafına baktı ve “Ne gülüyorsunuz, ekmezsiz kimse patates yemezki” diye ısrar edince babam “İşte güçlüklerimizi görüyorsunuz, amcamın oğlu da böyle düşünüyor” diyerek konuyu kapattı.

⁸ Metinsoy; *age.*, s. 78; Akandere; *age.*, s. 151-152.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir; *İkinci Adam*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 203-204.

¹⁰ Gönül Güneş; *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam*, Alter Yayıncılık, Ankara 2013, s. 65-66.

Enflasyonun toplumda oluşturduğu bunalım ve ekonomik güçlerin askeri alana kaydırılması tarımsal üretimde azalmaya yol açmış, besin maddeleri sıkıntısı sonucunda karne uygulamaları başlamış, yer yer kıtlık yaşanmıştır. Üretim düşmesi, tüketim maddelerinin kıtlaşması, paranın değerini kaybetmesi sonucunda ortaya çıkan pahalılık sabit ve dar gelirli kesimleri kasıp kavurmuştur. Pahalılığın göstergesi olan toptan fiyat endeksi 1938’de 100 iken, 1942’de 340’a, 1943’te 590’a fırlamış ve 1944-1946 yıllarında 450 civarında durmuştur. Savaş planlı kalkınma çabasına son verdirilmiş, sanayi ancak ordunun giyim ihtiyacını karşılayan dokuma sanayi, stratejik hammaddeleri üretimi, demir-çelik gibi birkaç alanda gelişebilmiştir. Sanayileşme duraklamış ve 1939-1945 arasındaki üretimin yıllık artışı yüzde 2,5 civarında kalmıştır.¹¹ Savaş ekonomik gelişme sürecine olumsuz yansarak fakir ve dar gelirli kesimleri mağdur etmiştir. Hayat pahalılığı, işe sorunları ve ihtikâr sonucunda açlık, sefalet ve yoksulluk birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmiştir. Hükümet narh sistemi, fiyat murakabesi, ihtikârla mücadele, karne uygulaması gibi yollarla ekonomik alana müdahale ederek savaşın neden olduğu olumsuz koşulları hafifletmeye, işe sorununu çözmeye, hayat pahalılığını ve ihtikârı önlemeye çalışmıştır.¹²

Savaş Ekonomisine Ait Yapısal Bir Düzenleme: Milli Korunma Kanunu

İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm dünyayı etkisi altına almış olan savaş şartları Türkiye’yi de ağır bir şekilde etkilemiştir. Dönemin Hükümetleri bu şartlar karşısında Türkiye’yi korumak ve olası bir durumuna karşı hazırlıklı olmak adına ekonomik alanda birtakım sert tedbirler almak zorunda kalmışlardır.¹³ Bu sert tedbirlerden birisi de Milli Korunma Kanunu’dur.

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Refik Saydam Hükümeti savaş sırasında alınan ekonomik ve mali politikaların tespit edilmesi için bir komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon tarafından 1939 yılında “Müdafaa Ekonomisi” başlıklı bir rapor hazırlanmış ve Başbakanlığa sunulmuştur. Hükümet raporu dikkate alarak bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Hazırlanan tasarı önce CHP Meclis Grubu’nda görüşülmüş; tasarıyla hükümete emek, akit, temellük, tasarruf ve şirket kurma serbestliğini kısıtlama yetkileri verilmesinden dolayı grupta ciddi bir direnç gösterilmiştir. Meclis grubu yeni bir komisyon kurarak tasarının tekrar incelenmesine karar vermiştir. İkinci komisyon tarafından yeni bir metin

¹¹ İstatistik Göstergeler (1923-2009), s. 545-546; İsmail Cem; *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 308.

¹² Metinsoy; *age.*, s. 52-53.

¹³ Mehmet Korkud Aydın; Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi, *Turkish Studies*, 12/26, 2017, s. 1; Sevilay Özer; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 15, Bahar 2012, ss: 31-49, s. 46.

hazırlanmış ve bu metin TBMM tarafından 18 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu olarak kabul edilmiştir.¹⁴

Başvekil Refik Saydam kanunun vatandaşın normal hayatını önlemeyeceğini, iş sahibi vatandaşların kazançlarını sınırlamamasına dikkat edileceğini, özel teşebbüsü ilgilendiren kararlar alınmadan iş çevrelerinden fikir alınacağını belirtmiştir. İsmet İnönü 19 Ocak 1940 tarihli konuşmasında “*Vatandaşın normal hayatını örselemeden devam ettirmek bizim için vazîfedir*” diyerek Milli Korunma Kanunu’nun savaş koşullarına uyum için çıkarılmış bir kanun olduğunu vurgulamıştır.¹⁵ 29 Şubat 1940 tarihinde radyodan halka seslenen Refik Saydam, Kanun’un gerekçesini “...*Milli Korunma Kanunu’nun tatbiki harp hazırlığı olmaktan çok uzaktır. Bugünün dünya şartlarına uymak ve yarının emniyetini kazanmak içindir*” cümleleri ile anlatmıştır.¹⁶

Vekiller Heyetine ekonomiye müdahale konusunda her türlü yetkiyi veren Milli Korunma Kanunu ile 1930’larda başlayan devletçilik politikası daha katı şekilde uygulanmaya başlamış, Hükümet savaşa girmeden savaş ekonomisi uygulama imkanı elde etmiştir.¹⁷ Hükümet Milli Korunma Kanunu ve bu kanuna dayanarak çıkardığı kararnamelerle ekonomi politikasını yönlendirmiş, kanun Hükümete ekonomiyi düzenleme amacıyla geniş yetkiler vermiştir. Boratav’ın ifadesiyle “*1940-1945 döneminin en önemli kanunu olan Milli Korunma Kanunu*”na dayanılarak çıkarılan kararnameler savaş yılları iktisat politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur.¹⁸

Her defasında yeniden yetki alma ve ayrı bir yasa çıkarmak olağanüstü durumla bağdaşmayacağı için, Hükümet tüm yetkilere tek bir yasa ile sahip olmak istemiştir. Fiyat artışlarını önleyebilmek için sıkı bir fiyat denetim politikası uygulayarak piyasalara müdahale etmiştir. Milli Korunma Kanunu, Hükümet ve belediyeler tarafından saptanan fiyatlara uymayanlara ve mal stok

¹⁴ Gökbnar-Kahriman, *age.*, s. 73.

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C. 8, s. 140; *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, nr. 4417, s. 13213; *Düstur*, 3. Tertip, C. 21, s. 433; *Ulus*, 19 Ocak 1940, nr. 6632, s. 1.

¹⁶ *Resmî Gazete*, 1 Mart 1940, nr. 4447, s. 31425; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C. 9, s. 4; *Ulus*, 1 Mart 1940, nr. 6670, s. 1; İlhan Tekeli-Selim İlkin; *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 425; Mahmut Goloğlu; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III 1939-1945 Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 68.

¹⁷ *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, nr. 4417, s. 13213; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C. 8, s. 138; Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran; “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomik Politikası (1939-1942)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008. Cilt: 9, Sayı: 2, ss: 155-184, s. 169; Gökbnar- Kahriman; *age.*, s. 73.

¹⁸ Cemil Koçak; “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay.Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, s. 130; Boratav; *Türkiye’de Devletçilik*, s. 245-246.

edenlere çok ağır cezalar getirmiştir. Kanun; ziraat, madencilik, sanayi, taşımacılık, ticaret, üretim ve tüketim hareketlerini kontrol altına alabilmek için Hükümete geniş yetkiler verirken vatandaşlara da mükellefiyetler yüklemiştir. Milli Korunma Kanunundaki yetkiler kullanılarak ekonomik yaşamı etkileyen kararlar alınmıştır. Bunlar; el koyma, Fiyat Murakabe Komisyonları, Petrol Ofisi, Halk Dağıtma Birliklerinin kurulması, narh uygulaması, İaşe Müsteşarlığı'nın oluşturulması, ücretli iş yükümlülüğü, özel teşebbüse uygulanan fazla mesailer, özel teşebbüse ait üretim araçlarına el konulması, devletin üretim tüketim dağıtım ve stoklama ile ilgili yetkisi, karne uygulamaları, gayrimenkul kiralalarının arttırılmaması'dır.¹⁹

Refik Saydam, 1 Şubat 1942 tarihinde radyodaki konuşmasında savaşın yalnız savaşa girmiş memleketlerde tahribat yapmakla kalmadığı, bütün insanlığı saran büyük bir buhran halini aldığından, savaş uzadıkça sıkıntılarının çoğaldığından bahsetmiş, savaştan önceki yaşamın devam ettirilemeyeceğini vurgulamıştır. Milli korunmayı kuvvetlendirmek için vatandaşlara düşen vazifeleri “*Ferdi rahatsızlığına milli korunma davası önünde hiçbir kayımeti bulunmadığını dimağlarımızı yerleştirmek mecburiyetindeyiz*” cümlesi ile anlatmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması Saydam Hükümeti döneminde fiyatların yükselmesine katkıda bulunmuşsa da ekonomik sorunların halkın günlük yaşamını etkilemesini önleyememiştir. Mal yokluğuna dayalı bir karaborsa, karaborsaya dayalı bir spekülasyon olanağı dönemin ekonomik hayatına ilişkin tabloyu sergilemektedir.²⁰

Savaş yıllarının sıkıntılarının kendisini hissettirdiği dönemde, 8 Temmuz 1942 tarihinde Başvekil Refik Saydam vefat etmiş, Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu Başvekil olmuştur. Şükrü Saraçoğlu'nun uygulanan iktisadi politikaya karşı olduğu bilindiği için ekonomik politikada rota değişikliğine gidileceği tahmin edilmiştir. Yeni Hükümette İktisat Vekaleti'ne Hüsnü Çakır'ın yerine Sırrı Day'ın ve Ticaret Vekaleti'ne de Mümtaz Ökmen'in yerine Behçet Uz'un getirilmesi iktisadi politikada temel değişikliğin ilk işaretleri olarak yorumlanmıştır. Çizilen rotanın hedefi ekonomi üzerinde devlet müdahale ve denetimini azaltmak ve fiyat denetimine son vererek fiyatların ve üretimin artmasını teşvik etmektir. Ekonomi politikası değişikliğini Şükrü Saraçoğlu TBMM'de şu cümlelerle açıklamıştır:²¹

“Hükümet hayat pahalılığına mani olmak için aldığı sert kararları tatbika başladı. Bu kararların matlup neticeyi vermeyeceği, şikayetlerden, tespit edilen fiyatlarla birçok malın bulunmamasına başlamasından ve tetkiklerden anlaşıldı.

¹⁹ Koçak; *Milli Şef*, C. II, s. 373; Oktay Yenal; *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 91; Gökbnar- Kahrıman; *age.*, s. 74.

²⁰ *Vatan*, 2 Şubat 1942, nr. 474, s. 1-3; Koçak; *age.*, s. 130.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C. 27, s. 22; Koçak; *Milli Şef*, C. II, s. 411-412.

Yeni Hükümet bu sert tedbirleri yumuşatmaya, yer yer kaldırmaya ve değiştirmeye karar vermiştir.“

Saraçoğlu Hükümeti döneminde, Saydam Hükümeti döneminde alınan önlemlerden vazgeçilmiş, ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devlet denetimi kaldırılmıştır. Bununla fiyatların bir miktar artması pahasına da olsa mal yokuğunun ve karaborsanın önüne geçilmesi amaçlansa da alınan önlemler yetersiz kalmıştır. Fiyatlar beklenmedik ölçüde yükselirken karaborsa olduğu gibi devam etmiştir.²²

Milli Korunma Kanunu'nun Tarım Alanındaki Uygulamaları

Milli Korunma Kanunu'nun üçüncü faslı iktisadi faaliyetlere müdahale biçimlerini belirlemektedir. Bu fasıldaki maddeler yasanın ana gövdesini oluşturmuştur. 37. maddeye göre Hükümet tarımda çalışabilir her vatandaşı kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak şartıyla ikametgahına en çok 15 km mesafe içinde bulunan ve gerek devlete ve gerek şahıslara ait olan tarım işletmelerinde, uygun ücretle ve ihtiyaca göre çalıştırabilecektir. Bu yörelerde sahibine kati olarak gerekli olmayan ziraat vasıtalarını kirası karşılığında kullanabilecektir. Ayrıca kadınlar ancak kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabilecektir.

38. maddeye göre Hükümet gerekli gördüğünde yapılacak ekimin çeşitlerini tayin ve tespit edeceği gibi herhangi bir mahsulün ekimini de yasaklayabilecektir. 39. maddeye göre üzerinde ekim, dikim yapılmayan 500 hektardan fazla araziye bedel karşılığı işletebilecektir. 40. maddeye göre 8 hektar ve üstü ziraate elverişli arazisi bulunan her kişiyi bu arazinin yarısı kadar hububat ekmeye ya da ektirmeye mecbur tutabilecektir. Bu mecburiyet her çift hayvan için 4 hektar üzerinden hesap edilecek ve her traktör durumuna göre 15-30 çift hayvan olarak sayılacaktır.

41. maddeye göre ekilen her 4 hektar arazi için bir çift öküz Milli Müdafaa Mükellefiyetinden istisna edilmektedir. Bu maddenin müzakeresi sırasında Türkiye'de özellikle gelişmiş tarım bölgelerinde toprağı sürmekte öküzün değil atın kullanıldığı belirtilerek at kullanan çiftçilerin atlarının mükellefiyet dışı kalmasını sağlayacak değişiklikler önerilmiştir. Ancak Milli Müdafaa Vekaleti ordunun mobilizasyonu için ata gereksiniminin çok yüksek olduğu gerekçesiyle bu değişiklik önerilerine karşı çıkarak reddini sağlamıştır.

42. maddeye göre Hükümet her türlü tarım aletini, makine, vasıta ve malzemelerini, zirai ilaçları ve tohumları gereğine göre satabilecek, yanı sıra bunları parası karşılığı olarak ya da ödünç olarak veya bir kira karşılığında

²² Koçak, *Siyasal Tarih*, s. 130.

ihtiyacı olanlara verebilecektir. Bunların dışında ödünç para da verebilecektir. Son olarak Hükümet büyük ve küçükbaş hayvanların alımını, satımını ve kesimini düzenlemeye ve bunlara 14. madde hükümleri çerçevesinde el koymaya yetkili kılınmıştır.²³

Milli Korunma Kanunu'nun zirai kısmına ait hükümlerin uygulamasına geçilerek üretimi arttırmak ve tedbirli bulunmak üzere hazırlıklar yapılmıştır.²⁴ Hükümet bu dönemde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak zirai üretimi arttıracak önlemler almıştır. Bu konuda iki karar önemlidir. Bunlardan birisi Şükrü Saraçoğlu tarafından çiftçinin dertlerine çözüm getirmek amacıyla oluşturulduğu ifade edilen Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun 26 Haziran 1944 tarihinde kurulmasıdır.²⁵ Kurum ziraat alet, makine ve malzemeleri, suni gübreleri, zirai ilaçları ve tohumlukları iç ve dış piyasalardan sağlayabilecek, üretmek, peşin ya da taksitle satmak için her türlü zirai, sınai ve ticari teşekkülleri doğrudan ya da dolaylı yollarla tesis edebilecek, tamirhaneler açabilecek, üretimden arta kalan maddeleri işleyerek satabilecekti.²⁶

Zirai Donatım Kurumu çiftçinin ihtiyacı olan araç gereçlerin dağıtım işlerini düzenli bir şekilde devam ettirebilmek için yurdun çeşitli bölgelerinde şubeler, ajanlıklar ve imalathaneler meydana getirerek teşkilatını genişletmiştir. Vekillik teşkilatı içinde görevli bütün memurların çiftçiyi el aletleri, ziraat makineleri, suni gübreler, zirai ilaç maddeleri, iyi tohumlukları ülkede imal ettirme, dışarıdan getirtme hakkında aydınlatmaları, ziraatin teknik bakımdan kalkınması konusuna önem verilmesi gereğini ilgililere bir tamimle bildirmiştir. Zirai Donatım Kurumu 1940 yılı içinde 167 bin parça ve 8 bin tona yakın alet ve malzeme dağıtmıştır.²⁷ 1944 yılında sermayesinin 50 milyon TL olması öngörülen kuruma arazi ve emlak alanında istimlak yetkisi verilmiş, ayrıca Vekiller Heyetince tespit edilecek donatım, araç ve malzemesinin vergi ve resimden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.

Hükümet 1940 yılında Ziraat Vekaleti'ne kaynak aktararak Zirai Kombinalarda üretime geçilmesine karar vermiştir. Zirai üretimi arttırmak amacıyla ve Milli Korunma Kanunu'nun 39. maddesine göre Ziraat Vekaleti'ne devlet çiftlikleri kurması ve devlet adına ziraat yapması için yetki verilmiştir. Bu çiftlikler boş yatan hazine arazisi üzerinde kurulacak ve Ziraat Vekaleti Zirai Kombineler Dairesi elindeki mevcut üretim araçlarını bu çiftliklere verecektir.

²³ *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, nr. 4417, s. 13213; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, C. 8, s. 138.

²⁴ *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, nr. 4417, s. 13214; *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1940, nr. 5741, s. 2.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C. 11, s. 25; *Resmî Gazete*, 1 Temmuz 1944, nr. 5745, s. 7209; İlhan Tekeli-Selim İlkin; *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 141.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VII, C. 11, s. 80.

²⁷ *Ulus*, 8 Mayıs 1943, nr. 7817, s. 3; *Ülkü*, 16 Şubat 1943, S. 34, C. 3, s. 24; Tekeli-İlkin; *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla*, s. 141.

Devlet çiftlikleri hem ekim sahasını genişletmiş, hem makineli tarım yapıldığı için kırdaki işgücü açığını bir ölçüde kapatmış hem de daha verimli üretim yapmıştır. Savaş sonrasında teknik tarıma geçmeyi amaçlayan Türkiye için böyle bir kurumun bulunması kritik bir öneme sahiptir. Bu kuruluşun esas işlevi savaş sonrasında oldukça önemli hale gelmiştir.²⁸

Ekim Seferberliği Kapsamında Bahçe Ziraati Uygulamaları

Türkiye İkinci Dünya Savaşı içinde aldığı önlemlerle ülke içinde ekonominin bozulan dengelerini yeniden kurarken, halkın tükettiği gıda maddelerinin miktar ve kompozisyonunda önemli değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye gibi sıcak savaşa katılmamış bir ülkenin halkı savaşı kendi gündelik yaşamında gıda maddelerini sağlamakta karşılaştığı sıkıntılar üzerinden hissetmiştir.²⁹

1940 yılında iâşe durumunun hiç de iyi olmadığı anlaşılmış; Toprak Mahsulleri Ofisi bulundurmak zorunda olduğu stok miktarında sıkıntıya düşmüştür. 1941 yılı Şubat ayında hükümet üreticilerin ürettikleri hububattan geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için belirli bir miktar ayırdıktan sonra kalanını Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmasını karara bağlamıştır. Bu uygulama köylülerin geniş kesimi tarafından tepkiyle karşılanmış; büyük ve küçük üreticiler mevcut durum karşısında devlet temsilcilerine daha az ürün teslim etme çabası içine girmiştir. Büyük üretici sakladığı ürününü daha sonra karaborsada yüksek fiyatlara satmıştır. Hububatın piyasadan çekilişyle beraber bütün gıda maddelerinin alım gücünü aşan boyutlarda satışa sunulması halkı zor durumda bırakmıştır. Savaş yıllarındaki hububat yetersizliğinin bir sonucu olarak ekmek sıkıntısı baş göstermiş, tek tip ekme çıkarılmasına karar verilmiştir. Alınan önlemlerin yetersiz kalması üzerine 9 Ocak 1942 tarihinde karne uygulaması başlatılmıştır. Bu ortamda alınan diğer tedbirlerle birlikte iâşe sorununun çözümlenmesinde en büyük adım ekim seferberliği başlatılarak atılmıştır. Başvekil Refik Saydam ülkedeki iâşe sıkıntısını önleyebilmek amacıyla 6 Temmuz 1940 tarihinde umumi müfettişler ve valilerin alması gereken önlemleri bir tamimle bildirmiştir. Tamimde Avrupa'daki zirai durumun iyi olmadığından bahsederek toprak mahsullerinin önemine değinilerek Türk çiftçisinin mahsulünü zarara uğratmadan zamanında kaldırması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ülke müdafaası bakımından silah altına alınan er sayısının arttırıldığı ve aynı zamanda hayvan ve nakil vasıtalarının satın alınmaya mecbur olduğu bu dönemde kol ve hayvan gücünün

²⁸ *Resmî Gazete*, 26 Ocak 1940, nr. 4417, s. 13214; Koçak; *Millî Şef*, C. II, s. 422; İlhan Tekeli-Selim İlkin; *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 145-146.

²⁹ Tekeli-İlkin; *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla*, s. 233.

eksikliğinden dolayı işlerin aksatılmaması istenilmiştir. Aynı köyde gerekirse de yakın köyler arasında işbirliğine gidilerek işlerin yapılmasının gereği vurgulanmıştır. Alınan tüm tedbirlere rağmen 1942 yılına gelindiğinde hububat sıkıntısının önüne geçilememesi üzerine Hükümet 1942 yılı yazlık ekimini iki katına çıkartmak için bir seferberlik havası oluşturmuştur.³⁰

İaşenin karşılanmasında güçlük çekilen 1940'lı yıllarda, ekmeğin bile karneyle dağıtmaya başladığı zamanlarda ev ve okul bahçelerinde buğday, patates gibi besleyici ürünler yetiştirilmek zorunda kalınmıştır. Tarımsal üretimi artırma yolunda çalışmalar yapılmış, üretimde bahçe ziraatının de büyük rol aldığını göz önünde tutan ilgili makamlar faaliyete geçmişlerdir.³¹ 1942 yılı ekonomik sıkıntılar içerisinde başlamıştır. Özellikle sabit gelirli kişilerin ekonomik yaşamlarında büyük bir bunalım oluşmuştur. Maaş ve ücretlere zam yapılsa da hükümetin aldığı ve almaya çalıştığı tedbirler bu bunalımı giderecek, hatta önleyecek güçte ve nitelikte değildir. Karaborsa fiyatları artmış, yolsuzluklar ve kötüye kullanımlar herkesce bilinen açık işlemler durumuna gelmiş, her tarafta hiçbir ticaret kuralına dayanmadan servet yapmış savaş zenginleri türemiştir. 1941 ve 1942 yıllarında buğday ürününün çok az oluşu Türk milletinin ana besin maddesi olan ekmekte kısıntılar yapılmasına sebep olmuştur. Bu sırada büyük bir ordu beslemenin zorunluluğu da göz önünde tutulacak olursa 1942 yılında Türk toplumunun büyük bir sosyal ve ekonomik bunalım içinde olduğu kolayca anlaşılır.³²

Savaş koşullarında tarımsal üretimin artırılması, buğday ve diğer ürünlerin ihtiyacı karşılayacak miktara çıkarılması öncelikli konu olduğundan üretim miktarının arttırılmasını sağlamak üzere çeşitli kararlar alınmıştır.³³ Hükümetin başlattığı ekim seferberliği kapsamında basın yardımıyla bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmış ve boşta kalan her türlü toprağın ekilmesi konusunda kampanya başlatılmıştır. 19 Ocak 1942 tarihli *Tan* gazetesinde “*Tarla ve Bahçelerimize Patates Ekiniz*” başlıklı bir yazı yayınlanmış ve halkın gıda ihtiyacını kendisinin karşılaması gerektiği vurgulanmıştır. Halkın gıda ihtiyacını kısmen de olsa kendi vasıtasıyla karşılayabilmesi için yurdun her tarafında üreticiler teşvik edilmeye başlamıştır. İstanbul valiliği üretici olmayan halkı da kendi bahçelerinde gıda maddeleri ekmeye teşvik etmeye başlamış ve yapılacak ekime

³⁰ Özer, *age.*, s. 32-37.

³¹ Bülent Duru, “1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları”, Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini: 1940-1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması*, Ankara 2009, ss. 159-224, s. 161; Gökbnar-Kahriman, *age.*, s. 73; *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1942, nr. 6275, s. 3; *Ulus*, 15 Şubat 1942, nr. 7372, s. 3.

³² Goloğlu, *age.*, s. 155, 173.

³³ Alev Özbil, *Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s. 167.

dair bilgi vermiştir. Valilik ilk olarak patates ekilmesini istemiş, bunun için boş kalmış kumlu, killi, kireçli yumuşak ve nemi az olan tarla, bahçe ve bostanların bu işe ayrılabilceğini bildirmiştir. Valiliğin patatesten sonra ekim zamanlarına göre sırasıyla ekilecek diğer mahsullerini, mısır, fasulye, nohut ve mercimek gibi gıda maddeleri hakkında halkı aydınlatıcı bilgi vermesi ve bunun için Halkevleri ve Halkodalarında konferanslar düzenlemesi kararlaştırılmıştır.³⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan sıkıntılı günleri karşılamak için Hükümet zirai bir seferberlik yapmaya karar vermiştir. Bu seferberlikte halkın da hükümetle birlikte elele verip çalışması gerekliliği basında *"Köyde köylü tarlasını ekecek, ekilmeyenleri Hükümet kendi vasıtasıyla işletecek, bu işte şehirlinin de payına düşen bir vazife vardır: evinin bahçesinden istifade etmek"* şeklinde vurgulanmıştır. İngiltere savaş başlar başlamaz bütün vatandaşları evlerinin bahçelerinde sebze ekmeye davet etmiş, özellikle patates ve mısıra önem verilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeye uyan İngiliz milletinin bahçelerinde yetiştirdikleri mahsul ülke ziraatinin yüzde 25 artmasına hizmet etmiştir. Türkiye'de de her vatandaşın evinin bahçesinde 1942 yılı için patates, fasulye, bürölce, mısır, domates yetiştirmek için bir an önce hazırlığa başlaması gerektiği; bu şekilde hükümetin hazırladığı zirai seferberliğe şehirlilerin de ellerinden geldiğince yardım etmeleri gerektiği belirtilmiştir.³⁵

Yazlık mahsullerden yetiştirmek isteyenlerin sayısı günden güne artmaya başlamıştır. İstanbul'da yazlık ekim konusunda ilk adımı atma kararını veren Heybeliadalılar olmuştur. Heybeliadalılar 1942 yılı için çiçek bahçelerini, boş kalmış tarla ve bahçelerini patates, mısır, fasulye yetiştirmeye ayırmışlardır. Bu kararın İstanbul'a da örnek olacağı belirtilmiştir. Basında bahçelerde çiçek yerine yazlık ürün yetiştirmenin kar için değil ihtiyaç savmak için yapıldığı ve herkese faydalı olduğu vurgulandıktan sonra *"Evinizin bir kısım yiyecek maddelerini bahçenizden tedarik edecek olursanız yurdun genel tüketim masrafını azaltmış olacaksınız"* denilmiştir. Ancak herkesin kolaylıkla anlayabileceği, uygulayabileceği yazlık ürünlerin ziraat usullerini gösteren pratik bir eser yazılmamıştır. Hiçbir ziraat okulunda sebzeçiliğe gerektiği kadar önem verilmemiştir. Bu konuda basında şu şekilde birkaç öneri yer almıştır:³⁶

"Bu durumda tek çare bilenlerin bilmeyenlere öğretmesinden ibaret kalmıştır. Bunun için zaman ziraatçilere milli ve iktisadi cephede yeni vazifeler yüklemektedir. Henüz vakit varken ve halkta uyanan arzu soğumadan halkı sık sık aydınlatmak, sorularına cevap vermek, halk topluluklarına karışarak onları yazlık mahsulleri yetiştirmeye teşvik etmek lazımdır. Halkevlerinde verilecek

³⁴ Tan, 19 Ocak 1942, nr. 2304, s. 2. (Bknz. Ek: 1)

³⁵ Tan, 21 Ocak 1942, nr. 2306, s. 2. (Bknz. Ek: 2)

³⁶ Tan, 22 Ocak 1942, nr. 2307, s. 3.

konferansların büyük faydaları dokunur. Gazetelerimiz bu konferans gün ve saatlerini, konularını duyururlarsa halk üretim hayatı ile yakından ilgilendirilmiş olur.”

Başvekil Refik Saydam 1 Şubat 1942 tarihinde yaptığı radyo konuşmasında yaşanan savaş ortamı içerisinde ülkenin bulunduğu olağanüstü koşulları uzun uzun açıklamış ve “*Millî korunma davamızın tabakelkenü için millete feragat ve fedakarlığın son haddini göze almak lazım geldiğini asla unutmamalıyız. İstisali arttırmak mecburiyetindeyiz*” demiştir.³⁷ Savaş yıllarının ekonomiye yansımaları her alanda, özellikle de ziraat alanında üretimi azami hadde çıkarmayı gerektirmektedir. Başvekil Refik Saydam bu gerekliliği Türk köylüsüne anlatmış ve çiftçiye mümkün olan her türlü kolaylığın gösterileceğini bildirmiştir. Ziraî seferberliğin başarılı olması için gereken hazırlıklar yapılmaya başlamıştır.³⁸ Birçok vatandaş bahçelerine çiçek yerine sebze ekmek üzere Ziraat Vekaleti’ne müracaat ederek tohumluk temini konusunda yardım istemiştir. Müracaatların devam ettiğini bildiren Vekalet çiçek yerine sebze ekmek isteyenlerden Ankara’da bulunanlara Ziraat Enstitüsü ve Atatürk Çiftliği’nden tohumluk verilmesini kararlaştırmıştır.³⁹ Bu hususta yapılan müracaatları karşılamak üzere Ziraat Vekaleti’nde bir büro oluşturulmuştur. Ülkenin değişik yerlerinde bu konuda yapılacak çalışmalara yardım için de tertibat alınmıştır.⁴⁰

Yiyecek maddelerinin pahalılaşması sonucunda özellikle fasülye, nohut, bezelye, mercimek, bakla, patates, yer elması gibi zaruri yiyecek maddelerini tedarik etmek zor bir hale gelmiştir. Bu durum üzerine *Tan* gazetesinde 1942 yazı için bahçelerde yazlık ve kışlık olarak çeşitli sebzelerin yetiştirilmesi önerisi getirilmiştir. Çiçek bahçesi olan her evin toprağının gübreli olduğundan dolayı ekilecek tohum fidelerinin iyi mahsul vereceği belirtilerek; “*Bu sene çiçek yetiştirme zevkini bir tarafa bırakarak bütün merakınızı sebze yetiştirmeye hasrederseniz hiçbir şey kaybetmez ve bilakis iktisadi kazançınızı arttırmış olursunuz*” denilmiştir.⁴¹

Başvekil Refik Saydam’ın ziraî üretimi artırma hakkındaki radyo konuşması ülke çapında ilgi görmüş, çeşitli yerlerden bahçe ziraati hakkında Ziraat Vekilliği’ne müracaatlar gelmeye başlamıştır. Ankara’da birçok kadın evlerinin bahçelerine çiçek yerine sebze ekmek için bilgi almak üzere Ziraat Vekilliği’ne müracaat etmiştir. Ziraat Vekilliği halka kolaylık olmak üzere Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde ve Atatürk Çiftliği’nde sebze fidanları yetiştirme işine hız vermiştir. Bahçede yetiştirilecek sebzeler için halka buradan tohum temin edilmiştir. Ayrıca Vekillik isteyenlere teknik bilgi vermek üzere birtakım

³⁷ *Tan*, 2 Şubat 1942, nr. 2318, s. 1.

³⁸ *İkdam*, 4 Şubat 1942, nr. 908, s. 1.

³⁹ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1942, nr. 6274, s. 1.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1942, nr. 6275, s. 3.

⁴¹ *Tan*, 5 Şubat 1942, nr. 2321, s. 3.

tedbirler almıştır. 5 Şubat 1942 tarihli *Ulus* gazetesinde halkın bahçe ziraatine ilgisi ve Ziraat Vekilliği'nin gösterdiği hummalı çalışmanın şükranla karşılandığı; bahçe ziraatine olan ilginin gün geçtikçe artarak ülke çapında yayılacağı belirtilmiştir. Ankara'daki bahçeli ev sayısının çok olduğu ifade edilmiş ve bahçe ziraati hakkında şöyle bir yorum yer almıştır:⁴² “Herşeyden tasarruf ve her türlü ihtiyaç maddesini ucuzla mal etmek isteyeceğimize tabidir. Bahçe ziraati bize bu bakımdan da çok faydalı olacaktır. Bakımsız bahçelerimize sebze eker ve çiçek bahçelerimizi sebze ile süslersek evimizin sebze ihtiyacını çok daha ucuzla temin etmiş oluruz.”

6 Şubat 1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde birçok vatandaşın bahçesine çiçek yerine sebze ekmek istemesi üzerine savaş dönemi ekonomisi gereklilikleri hakkında şöyle bir yazı yayınlanmıştır:⁴³

“Çiçek güzel şeydir, insanın gözünü, gönlünü okşar; fakat şimdi harp buhranı içerisindeyiz ve bütün hayatımıza harp iktisadiyatı hakimdir. Bu durum bütün kuvvetimizi süs ve gösteriş bir tarafa bırakarak temel ihtiyaçlarımızı temin yolunda sarf edilmesini icap ettiriyor. Domatesi güle, patatesi sümbüle tercih etmeliyiz. Çiçek bahçelerimizi ve boş bırakılmış arsalarımızı küçük ölçüde birer bostan haline getirmeye çalışmalıyız. Böylece hem kendi kesemize hem de millî korunmanın emrettiği fazla istihsal gayesine hizmet etmiş oluruz. Ankara'da çiçek bahçelerine sebze ekmek isteyen vatandaşların yaptığını İstanbul'da da, diğer bütün şehir ve kasabalarda da yapalım, her gün durmadan şikayet ettiğimiz pahalılığı hafifletmiş oluruz.”

İstanbul sayfiyelerinde evi, bahçesi, arazisi olanlar 1942 yılı için çiçek yerine patates, mısır gibi üretimi kolay maddeleri yetiştirmeye hazırlanarak bahçelerini bu maddelerin ekimine müsait hale getirerek gübrelettirmişlerdir. Bu hazırlıklar nedeniyle halka yetiştirilmesi arzu edilen maddelerin tohum ve fidelerinin dağıtılması, bunların ekimi ve yetiştirilmesine ait gazeteler ve konferanslarla bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul Ziraat Müdürü Tahsin Dilek bu konuda İstanbul'daki bahçe ve tarlalarda yetiştirilecek sebze ve hububatın önemli bir miktarda olacağını, bazı semtlerde çilek yerine patates, mısır yetiştirilmeye başlandığını, halka tohum dağıtıldığını, ilkbaharda ise fide dağıtılacağını bildirmiştir. Şubat ayı için en iyi yetiştirilebilecek sebzenin patates olduğunu ifade eden Tahsin Dilek ekim şeklini anlatmış ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlerin ilçelerindeki ziraat memurluklarına ulaşmalarını tavsiye etmiştir.⁴⁴

Bağ, bostan, tarla ve hatta çiçek bahçelerinde bile daha ziyade besleyici yiyecek maddeleri yetiştirilmesi için halk teşvik edilmiş ve öğretici konferanslar verilmiştir. Şişli Halkevi'nde ziraat uzmanı ve *Tan* gazetesi yazarı Lütfi Arif

⁴² *Ulus*, 5 Şubat 1942, nr: 7362, s. 1-4.

⁴³ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1942, nr. 6275, s. 2.

⁴⁴ *İkdam*, 6 Şubat 1942, nr. 910, s. 1-3.

Kenber bu konuda bir konferans vermiştir. Diğer Halkevlerinde ve Halkodalarında da halkı ziraate teşvik edici konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır. İl Ziraat Müdürlüğü ve İstanbul Ziraat Odası da propaganda faaliyetlerini arttırmıştır. Patates yetiştirilmesi hakkındaki öğütlerden sonra mısır ekimi hakkında da pratik bilgiler yayılmıştır. Bu yayında “*Mısır yetiştirilmesi çok kolay önemli bir gıda maddesidir. Boş kalmış nemli her toprakta ve hatta diğer sebzelerin ve ağaçların arasındaki boşluklarda bile yetiştirilmesi mümkündür*” denilmiş ve mahsulün nasıl daha verimli olacağı, ekimin hangi aylarda yapılması gerektiği, nasıl yetiştirilip hasat edileceği ve hangi koşullarda muhafaza edilmesi gerektiği detaylı bir şekilde anlatılmıştır⁴⁵. İstanbul Ziraat Müdürlüğü Büyükdere Tohum Islah İstasyonu’ndan halka sebze fidesi dağıtmak için tedbir almıştır. Halkın bu fidederi bahçelerine dikmesi, böylelikle zirai üretimin arttırılması hedeflenmiştir.⁴⁶

11 Şubat 1942 tarihinde Ankara’da Ankara valisi Nevzat Tandoğan başkanlığında toplanan komisyonda Çubuk Barajından ucuz bedelle su vermek suretiyle Ankara çevresindeki sebze bahçelerinin geniş oranda desteklenmesi ve evlerinin bahçelerinde sebze yetiştirmek isteyenlere kolaylık gösterilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁷ Ankara’da sebze yetiştirmeye büyük önem verilmeye başlanmış, bunu sağlamak için Sarıkışla yakınındaki geniş bahçelerden yararlanılması düşünülmüştür. Ayrıca şehrin içinde sebze yetiştirmek suretiyle sebze fiyatlarını düşürmek ve sebze piyasasını düzene koymak imkanı da elde edilmiştir. Komisyon bahçesinde sebze yetiştirmek isteyen Ankara halkına kolaylık olmak üzere ucuz fiyatla su verilmeye başlanacağını bildirmiştir.⁴⁸

Başvekil Refik Saydam illere bir tamim göndermiştir. Tamimde zirai faaliyetlerde mısır, darı ve patatese önem verilmesi; fasulye, mercimek, nohut gibi maddelerin bol bol ekilmesi istenmiştir. Valiler ekimin en az iki misline çıkartılması ile görevlendirilmiştir. Milli Korunma sermayesinden 2 milyon 600 bin lira ayrılmış; mısır, patates, darı tohumlukları tedariki için Ziraat Bankası emrine verilmiştir. Çiftçi ve köylüye bu maddelerin tohumlukları dağıtılacağı bildirilmiştir. Başvekilin bu tamimi ülkedeki idare amir ve memurlarına ve çiftçilere önemli görevler yüklemiş; ekim işleriyle şahsen meşgul olmalarını bildirmiştir. Ülke menfaati bakımından yapılacak işlerin başında ekimi arttırmanın geldiği ve savaşın tarlada da kazanılacağı özellikle vurgulanmıştır.⁴⁹

⁴⁵ *Tan*, 9 Şubat 1942, nr. 2325, s. 2.

⁴⁶ *Vatan*, 10 Şubat 1942, nr: 482, s. 2.

⁴⁷ *Vatan*, 12 Şubat 1942, nr: 484, s. 1.

⁴⁸ *Ulus*, 12 Şubat 1942, nr: 7369, s. 1.

⁴⁹ *İkdam*, 10 Şubat 1942, nr. 914, s. 1-4; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1942, nr. 6279, s. 1; *Tan*, 10 Şubat 1942, nr. 2326, s. 1; *Ulus*, 11 Şubat 1942, nr: 7368, s. 1.

Tamimin ardından 11 Şubat 1942 tarihli *İkdam* gazetesindeki Şükrü Ahmet'in başyazısında Hükümetin dünyayı saran ve ülkemizi çevreleyen savaştan korunmasını sağlamaya çalışırken iktisadi ve zirai tedbirler üzerinde azami titizlikle gayret sarf ettiği belirtilmiştir. 1939 yılında ziraatle uğraşan her vatandaşa “Çok ek, çok çıkar” tavsiyesinde bulunulmuş ancak beklenen sonuç alınamamıştır. 1942 kışı için vali, idare amirleri ve ilgililerin alınan tedbirlere uygun hareket ettiği takdirde gıda sıkıntısı kalmayacağı vurgulanmıştır. Her idare amirinin ekim zamanında kendi bölgesini bizzat dolaşması, asla maşa başından ekim faaliyetini idareyi düşünmemesi, boş gördüğü her alanı bizzat ilgilenererek etkirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰

Başvekil Refik Saydam'ın valilere ve idare amirlerine gönderdiği ekim seferberliği hakkındaki tamimi bütün yurttan önemle karşılanmış, yazlık ekimi arttırmak konusunda geniş bir faaliyet uyandırmıştır. Ülke çapında bütün şehirlere gönderilen tamim dolayısıyla iller bazında çalışmalara hız verilmiştir. İstanbul ekim seferberliği konusunda yoğun çalışmalar yapılan illerin başında gelmektedir. İstanbul'da tarla, bostan ve ekime müsait toprakların bir liste halinde tespit edilmesine başlanmıştır. Tespit işi tamamlandıktan sonra buralarda ne gibi gıda maddelerinin ekilebileceği incelenerek tohum dağıtılması kararlaştırılmıştır. Başvekilin yazlık ekimin iki misline çıkarılması hakkında yayınladığı tamim üzerine İstanbul'dan sonra Ankara'ya bağlı kaymakamlar da vilayet merkezinde toplantı yapmışlardır. Ankara'da köy okullarının Mart ayı başında tatil edilmesi ve şehir okullarında da ziraat dersi verilmesi hakkında incelemeler yapılmaya başlamıştır. Ankara valiliğinde yapılan bir toplantıda Çubuk barajından çok ucuz bedelle su vermek suretiyle Ankara çevresindeki sebze bahçelerinin ihya edilmesi ve evlerinin bahçelerinde de sebze yetiştirmek isteyenlere aynı kolaylıkların gösterilmesi kararlaştırılmıştır. Zirai seferberlik hakkında halkı aydınlatmak üzere Halkevlerinde konferanslar verilmeye başlanmıştır. Ekim işlerinde öğrencilerin çalıştırılmasına yönelik incelemeler devam ederken; Maarif Vekaleti okullarda okutulacak ziraat derslerinin müfredat programını hazırlamaya başlamıştır.⁵¹

12 Şubat 1942 tarihli *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman'ın “Ekim Seferberliği” başlıklı başyazısı yer almıştır. Yalman yazısının başında Başvekilin yazlık ekim seferberliğine çok önem verdiği, valilerin ve kaymakamların ilk

⁵⁰ *İkdam*, 11 Şubat 1942, nr. 915, s. 1.

⁵¹ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1942, nr. 6281, s. 2; *Tan*, 12 Şubat 1942, nr. 2328, s. 2; *Akşam*, 12 Şubat 1942, nr. 8372, s. 3.

işlerinin ekimin artması ile uğraşmaları olduğundan bahsetmiş ve bu konuyu vatan borcu kabul ederek şöyle bir öneride bulunmuştur:⁵²

“Bugünkü harp nasıl ki orduların harbi halinden çıkıp milletlerin harbi halini almışsa; buhran zamanlarındaki istihsal faaliyeti de ekimle meşgul çiftçilerin değil bütün milletin işi halini almalıdır. Bu havayı yaratmak için el birliğiyle çalışmak ve umumi menfaatler etrafında işbirliği terbiyemizi tamamlamak için bu fırsattan istifade etmek hepimize milli bir borçtur”

Benzer bir öneri 16 ve 19 Şubat 1942 tarihli *Haber* gazetelerinde şu şekilde yer almıştır:⁵³

“Toprakla uğraşmak eliyle yetiştirdiği bir gıdayı aile sofrasına koyabilmek en zevkli bir şeydir. İlkbahar geliyor. Hepimiz çapaya sarılalım, bel belleyelim. Hem bol ve bereketli mahsul almak hem de onu yüksek fiyat ile satmak fırsatını kaçırmamalı, bağlardaki asma aralarına kadar ekmeli ve ektirmeliyiz. Hemen hepimiz birer küçük müstahsil olabilir, ekecek küçük bir toprak parçası bulabiliriz. Hele çiftçinin işini kolaylaştırması suretiyle yapabileceğimiz yardımların kıymeti büyüktür. Bir tek mısır tanesini 600 tane yapabilmek ne hayırlı iş. Bu hakiki bir vatan hizmetidir. Kesemizin hele sıhhatimizin kazancı da büyük olacaktır.”

12 Şubat 1942 tarihinde İstanbul’da vali ve belediye başkanı Lütfi Kırdar başkanlığında yapılan toplantıda, Başvekil Refik Saydam’ın zirai seferberlik hakkındaki tamiminin esasları belirtilerek İstanbul’da yapılacak ekim seferberliğinin ana prensipleri açıklanmıştır. İstanbul’un özellikleri dikkate alınarak bir program belirlenmiştir.⁵⁴ Toplantıda yazlık ekim ve tohum tedariki, köylüde ekim için kullanılacak eksik araçların tamamlanması, ekim işlerinde bölgedeki zirai kuruluşlarla yardımlaşılması, ekilmemiş araziler için gereken işlemlerin yapılması kararları alınmıştır. Bahçe ziraati konusunda ise yapılan incelemeler sonucunda şehir içinde ve bahçelerde zeriyaatın hububattan ziyade sebze tahsisinin daha doğru olacağı, şehir içi ziraatında vatandaşlara kolaylık olmak üzere sebze ekimi ve yetiştirilmesini bildiren yayın yapılması ve isteyenlere il tohum istasyonlarından parasız ya da cüzi bir fiyatla fide temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Çiçekçiler cemiyetinin yaptığı toplantıda Hükümetin zirai seferberliğe karar vererek üretimi en az iki misline çıkarmayı prensip kabul ettiği şu sıralarda İstanbul çiçekçilerinin 1942 yılı bahar mevsimi için bahçelerine çiçek değil sebze dikmeleri idare heyeti tarafından teklif edilmiştir. Birçok çiçekçi bu konuda görüş belirtip teklifte bulunmuş ve sonuçta çiçek fide ve soğanlarının hemen sökülerek yerine sebze, mısır ve patates ekilmesine karar

⁵² *Vatan*, 12 Şubat 1942, nr. 484, s. 1.

⁵³ *Haber*, 16 Şubat 1942, nr: 2256, s. 1; *Haber*, 19 Şubat 1942, nr: 2257, s. 1.

⁵⁴ *İkdam*, 13 Şubat 1942, nr. 917, s. 1-3. (Bknz. Ek: 3)

verilmiştir. Bu karar toplantıda alkışlarla karşılanmış ve telgrafla yüksek makamlara bu kararlarının bildirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵

Ziraat Vekaleti yazlık ekimi arttırmak konusunda çalışmalarına hızla devam ederek, her bölgenin özelliklerine göre nasıl zeriyaat yapılacağını ve bahçe ziraatini gösteren broşürler basırtmıştır. Bütün ziraat teşekküllerindeki memurlar bu broşürlerdeki bilgileri köylüye ve şehirlilere anlatmak ile uygulamalarını kolaylaştırmak konusunda faaliyete geçmişlerdir. Yatılı okullarla diğer teşekküllerin sebze ihtiyaçlarını kendi bahçelerinden temin etmeleri kararlaştırılmıştır.⁵⁶ 1942 yılı ders yılında sınavlara biraz erken başlanarak okulların erken tatil edilmesi konusu incelenmeye başlamış; öğrencilerin tatil aylarında kendilerine bir çeşit eğlence, meşgale ve uygulamalı ders olacak şekilde bazı kolay ekim işlerinde yardımcı olarak çalıştırılmaları konusu araştırılmaya başlamıştır.⁵⁷ Maarif Vekaleti özellikle Köy Enstitülerinde kendi ihtiyaçları için tarım yapan öğrencilerin verimini arttırmak ve üretim seferberliğinde vazife sahibi olmaları için bu öğrencilerin ekip biçtikleri arazi miktarını çoğaltmak için ilgili makamlarla temasa başlamıştır.⁵⁸ İlkbahar ekimi için çalışmalar devam ederken halkı bahçe ziraatine teşvik edici tedbirler alınmıştır. Yatılı okullarla diğer kuruluşların sebzelerini kendi bahçelerinden temin etmeleri kararlaştırılmıştır. Ziraat Vekaleti seferberlik savaşında gerek şehirlinin gerek köylünün üzerine düşen görevi kolaylıkla başarabilmesini temin maksadıyla çeşitli broşürler hazırlatmıştır. Yazlık ekimin nasıl yapılacağı ve bakım işleri hakkında önemli bilgiler içeren bu broşürler illere, illerden kaza ve köylere dağıtılmışlardır.⁵⁹

Zirai üretimi arttırma çalışmaları bütün hızıyla devam ederken zirai seferberlikte bahçe ziraatının de büyük rol aldığını göz önünde tutan ilgili makamlar geniş oranda faaliyete geçmişlerdir. Birçok şehirde olduğu gibi Ankara'da da ev bahçelerinden başka civardaki alanlarda da bahçe ziraati yapılması kararlaştırılmıştır. İlk olarak Sular Genel Direktörlüğü baraj yakınlarındaki büyük fidanlıklarında sebze yetiştirmek üzere işe başlamıştır.⁶⁰ Büyükdere Tohum Islah İstasyonu'nda yüz dönümlük araziye meyve yerine domates, patlıcan, biber ve lahana gibi kışlık ve yazlık sebzeler ekilmesi kararlaştırılmıştır. Buna benzer diğer kuruluşlar da boş yerlere çiçek ve meyve

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1942, nr. 6283, s. 2; *Tan*, 13 Şubat 1942, nr. 2329, s. 2.

⁵⁶ *İkdam*, 15 Şubat 1942, nr. 919, s. 1.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1942, nr. 6279, s. 3.

⁵⁸ *Vatan*, 13 Şubat 1942, nr: 485, s. 3.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1942, nr. 6284, s. 1; *Ulus*, 15 Şubat 1942, nr: 7372, s. 3. (Bknz. Ek: 4)

⁶⁰ *Ulus*, 15 Şubat 1942, nr: 7372, s. 3.

yerine sebze dikmeye karar vermişlerdir.⁶¹ İstanbul Belediyesi Darülaceze etrafındaki geniş arazinin darülacezenin sebze ihtiyacını karşılamak için ekilmesine karar vermiştir.⁶² Beykoz ve Büyükdere Tohum Islah İstasyonları halka dağıtmak üzere fide yetiştirmeye başlamış, Ziraat Vekaleti tarafından Avrupa'dan getirilen tohumların da illere dağıtılacağı duyurulmuştur.⁶³

Başvekil Refik Saydam'ın 1 Şubat 1942 tarihinde Ankara radyosunda yaptığı konuşmayı takiben yazlık ekimin arttırılması ve üretimin en az iki katına çıkarılması hakkındaki tamimine atfen CHP Genel Sekreteri Faik Öztrak bütün teşkilat kademelerine, Halkevleri ve Halkodalarına bir tamim göndermiştir. Tamimde zirai seferberlik o günün en önemli davası olarak nitelenmiş; CHP'nin bu davayı geniş ölçüde desteklemesi gerektiği belirtilmiş, zirai seferberliğin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için köylere kadar varan teşkilat kademelerinin Hükümet teşkilatı ile işbirliği yapmaları, yardımcı olabilecek yerel kuruluşların harekete geçirilmeleri, bütün yayın kuruluşlarının bu konuda yol gösterici yayın ve faaliyetler yapmaları, sık sık toplantılar yapılması, yöneticilerin halkı harekete geçirmek üzere görev almaları, çiftçi ve köylülerle görüşmeler düzenlemeleri ve özellikle halkın bu davayı kendi has davası olarak benimsemesi için mümkün olan her fırsattan yararlanılması tavsiyesinde bulunulmuştur.⁶⁴

Ülkenin her köşesinde başlayan ekim seferberliği okullarda da uygulanmaya başlamıştır. Maarif Vekilliği okullarda okutulacak ziraat dersleri için bir müfredat programı hazırlamıştır. Mart ayında okutulmasına karar verilen derslerde ziraat hakkında bilgiler, Türkiye'nin zirai faaliyeti, ziraat bölgeleri, fenni usullerle ziraat ve ziraat tecrübeleri öğretilmesi belirlenmiştir. Bütün okulların bahçelerinde ziraat tecrübeleri yapacakları, bahçesi olmayan okulların ise civarlarındaki araziden yararlanacakları bildirilmiştir.⁶⁵

İstanbul ekim seferberliği için 20 Şubat 1942 tarihinde İstanbul vilayetinde vali başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Vali ekim işlerinin toprağı hazırlamak, tohumu vaktinde ekmek gibi belirli zamanlarda yapılması gereken bir durumda bulunulduğunu hatırlatarak, zirai faaliyet için kırtasiye masraflarından mümkün olduğu kadar tasarruf edilmesini ve hemen uygulamaya başlanmasını bildirmiştir. Bundan sonra hazırlanan planın başarılması için gereken tohumluk avansının Ziraat Bankası'nda olduğunu ve İstanbul'un ihtiyacı olan patates ve mısır hususunda karşılayacağı tahmin edilen 25 ton kadar patates tohumu ile 180 ton mısırın mevcut olduğunu izah etmiştir. Bu açıklamadan sonra Ziraat

⁶¹ *Tan*, 17 Şubat 1942, nr. 2333, s. 2.

⁶² *Tan*, 18 Şubat 1942, nr. 2334, s. 2.

⁶³ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1942, nr. 6288, s. 3.

⁶⁴ *Vatan*, 17 Şubat 1942, nr: 489, s. 1.

⁶⁵ *İkdam*, 19 Şubat 1942, nr. 923, s. 2; *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1942, nr. 6288, s. 3; *Tan*, 19 Şubat 1942, nr. 2335, s. 2; *Akşam*, 19 Şubat 1942, nr: 8379, s. 3.

Müdürlüğüne 1941 senesi üretimine göre hazırlanan liste incelenmiş ve geçen yıllardaki verimlere göre 1942 yılında en az iki misli üretim beklendiğini, ekilecek arazinin hektarını ve alınması muhtemel mahsul miktarını tonları ile kaymakamlıklara bildirmiştir. Ayrıca şehrin iaşesini destekleyecek sebze ekiminin de artırılması için sebze ekimine müsait sulak yerlerde veya önceden bostan olarak kullanılırken boş halde bırakılan yerlerde sebzeçilik yapmak imkanlarına sahip bulunan iş ehillerine de para yardımıyla bulunulması için kaymakamların inceleme yapıp, vilayete bu gibi iş yapmak isteyenlerin bir listesi ile gereken avans miktarının bildirilmesine karar verilmiştir.⁶⁶

İstanbul'un sebze ihtiyacını karşılamak ve sebze yetiştirilmesini arttırmak için tedbirler alınmıştır. Sebze ekilecek sahanın dışında kalacak bütün araziye mümkün olduğu kadar fazla miktarda patates, fasülye, nohut, mısır ekilmesi ve gelecek kışlık zahire için de hazırlık yapılması kararlaştırılmıştır. İstanbul Ziraat Mektebi, Yeşilköy Tohum İslah İstasyonu, Beykoz ve Büyükdere Fidanlıklarında fazla miktarda fide yetiştirilmeye başlanmış, bu fidanların yazlık sebze yetiştirmek isteyen vatandaşlara ücretsiz dağıtılacağı duyurulmuştur. Vali Lütü Kırdar özellikle şehirde halkın fazla miktarda sebze tükettiğini, fakir ve orta gelirli ailelerin sebze yiyerek beslendiğini hatırlatarak sebze ziraatının genişletilmesi için bahçıvanlara her türlü kolaylığın gösterilmesini istemiştir.⁶⁷ Maarif Vekaleti, 1942 yılı için ekim seferberliğinde yardımcı olmak üzere sırf bu iş için 3.000 izci yetiştirmiştir.⁶⁸

Havaların tarlada çalışmaya elverişli hale gelmesinden sonra İstanbul'da toprağın hazırlanmaya başlanması; pulluk, saban, bel, kürek gibi malzemeleri olmayanlara yardım edilmesi kararlaştırılmıştır. Bahçıvanlar önceki yıllara göre daha fazla şekilde ekim hazırlıklarına başlamış, Marmara havzası ile Pendik, Kartal, Maltepe'de fazla sebze ekileceği anlaşılmıştır. Önceden camekanlarda çiçek fideleri yetiştirip satan bahçıvanlar; gıda sıkıntısı çeken halkın 1942 yılı için çiçekten çok sebze fidesine önem vereceğini düşünerek, patlıcan, biber, domates gibi sebze fidesi yetiştirmeye başlamışlardır.⁶⁹ Ziraat Müdürlüğü Florya'daki yeşil sahaya sebze ektirilmesine izin vermiştir.⁷⁰

Maarif Vekaleti bütün şehirlere bir tamim göndererek ekim seferberliğinde okulların nasıl çalışacağını bildirmiştir. Bu tamime göre her okulun bahçesi öğrenciler tarafından ekilecektir. Çalışmanın düzenli yapılması ve ekimin düzgün olması için okul müdürleri öğrenciler ile bizzat ilgilenecekler, müdür

⁶⁶ *İkdam*, 21 Şubat 1942, nr. 925, s. 2.

⁶⁷ *Tan*, 21 Şubat 1942, nr. 2337, s. 2; *Vatan*, 21 Şubat 1942, nr: 493, s. 1-3.

⁶⁸ *Tan*, 22 Şubat 1942, nr. 2338, s. 2.

⁶⁹ *Tan*, 23 Şubat 1942, nr. 2339, s. 2.

⁷⁰ *Tan*, 26 Şubat 1942, nr. 2342, s. 2.

yardımcıları, öğretmenler ve okul idare memurları arasında iş birliği yapılacaktır. Okul hademeleri de ekim işlerine yardım edeceklerdir. Ekilecek tohumlar okulun ve ilin yardım dernekleri tarafından temin edilmiştir. Kazma, kürek, çapa, tırpan ve orak gibi ziraat aletleri de vilayet tarafından verilmiştir. Ankara radyosu 22 Şubat 1942 tarihli yayınında Maarif Vekaleti'nin tebliğini okumuş ve bu tebliği işiten Türkiye'deki bütün maarif müdürlerinin kağıda yazılmış tebliği beklemezsizin derhal faaliyete geçmelerini bildirmiştir.⁷¹ Yunus Nadi 24 Şubat 1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Mekteplerimizde Ekim Seferberliği" başlıklı başyazısında Maarif Vekaleti'nin okullara gönderdiği tamimden bahsetmiştir. Nadi yazısında şu yorumda bulunmuştur:

"Maarif Vekilliği'nin bu teşebbüsü zaman şartları itibariyle çok yerinde olduğundan ziyade bilhassa terbiyecilik bakımından fevkalade kıymetlidir. Memlekette yerleşmiş sakim bir ananeye göre güya yiyeceğimizi, içeceğimizi tenezzülen 'memleketin efendisi' ünvanı ile taltif ettiğimiz köylü sınıfı hazırlar; biz vatandaşlar da bu köylü efendinin nimetlerini paylaşarak geçiniriz ve şimdiki gibi dar zamanlarda binbir kayda tabi köylü istihsalinin kifayetsizliği değilse bile darlığı yüzünden sıkıntılar çekerek kara kara düşünürüz. Maarif Vekilliği son teşebbüs ve kararı ile bu çok fena ananeyi yıkıyor ve onun yerine gençliğin tertemiz faaliyeti ile çok hayırlı bir hayat ve hareket ikame ediyor."

Bu uygulamanın bizden çok önce Avrupa ülkelerinde uzun süren çeşitli tecrübelerden sonra ziraat meselesi için en kestirme yol olarak bulunduğunu belirten Nadi neslin ilkokuldan itibaren ziraate ve müteakim ziraate alıştırılması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu maksatla Fransa'da öğretmen okullarına ziraat dersleri konulmuş ve ilkokulların on dekardan küçük olmayan arazi içinde kurulması şartı getirilmiştir. Fransa'da öğretmen okullarının arazisi büyüktür, uygulamalı ve teorik ziraat bilgileri edinen öğretmenler özellikle köy ilkokullarında çocukları toprak üzerinde çalıştırmak suretiyle de bu bilgilere göre yetiştirilmişlerdir. Fransa'da Ziraat Vekaleti kendi bütçesinden Maarif bütçesine ziraat harcamalarında kullandığı bu hizmetlerden ve bunların malzeme masraflarından dolayı önemli miktarda para ayırmamakta ve öğretmen okullarındaki zirai tedrisata kendi uzman elemanlarını görevlendirmektedir.⁷²

Okul bahçelerinde öğrenciler tarafından ekim yapılması hakkında Maarif Vekaleti'nin tebliği üzerine faaliyete geçilmiştir. Şubat ayının son haftası içinde okul müdürlerinin katılımıyla bir toplantı yapılarak vilayet ekim komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Toplantı gününe kadar okul müdürleri bahçelerinin genişliği ve durumu ile gereken malzemeler hakkında rapor hazırlamışlardır.⁷³ 27 Şubat 1942 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ekim seferberliğinde okulların da işe

⁷¹ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1942, nr. 6292, s. 3; *Tan*, 23 Şubat 1942, nr. 2339, s. 2; *Vatan*, 23 Şubat 1942, nr: 495, s. 1-3.

⁷² *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1942, nr. 6293, s. 1-3.

⁷³ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1942, nr. 6293, s. 2; *Tan*, 24 Şubat 1942, nr. 2340, s. 2.

dahil edilmesi üzerine ziraat okulu öğrencileri hakkında şöyle bir öneri yer almıştır:⁷⁴

“Yerleri derslane sıraları ve kara tahta başı olan mektep çocukları bile tarlaya çıkarıldığı bir devirde Ziraat Enstitüleri ve Orta Mektep talebelerinin seferberlik uğruna daha büyük vazifeler alması, fedakarlıklar yapması lüzumuna inanıyoruz. ‘Onlar zaten kendi müesseselerinde çiftçilikle uğraşıyorlar ya’ denilmemelidir. Fevkalade günlerde bu talebenin mektep bahçelerinde beş, on dönüm toprak karıştırmaları bize lazım ve kafi değildir. Seferberlik onların hizmet çağını vaktinden evvel getirdi. Mektepteki tatbikat devresinde kendi hesaplarına öğrenmek için çalıştılar, şimdi öğrendiklerini vatan hesabına daha geniş surette tatbik etmek sahası gelmiştir. Bu gençler yurdun büyük istihsal yerlerine dağılarak rençberlere hem kumandanlık hem hocalık edebilirler. Ankara Ziraat Enstitüsü ile Halkalı, Bursa, İzmir, Adana Orta Ziraat Mekteplerinin yüzlerce talebesi böyle bir hayati hizmetle vazifelendirilirse sanırız ki asıl ideal teşkilatı da kurmuş oluruz. Gençlerimiz bizzat tarlada pişerek ve çiftçinin hayat tecrübelerinden istifade ederek tam toprak adamları halinde yetişirler”

27 Şubat 1942 tarihinde Eminönü Halkevi’nde Maarif Müdürü başkanlığında toplanan müdürler ve baş öğretmenler okullarda yapılacak ekim seferberliği hakkında yeni kararlar almışlardır. Bahçesi olan okullarda öğrencilerin sebzedeki ziyade yer elması ve patates ekmesi, bahçeleri olmayan okul öğrencilerinin yakınlardaki bahçeli okullarda çalışmaları kararlaştırılmıştır. Okullara verilecek tohumların ödünç olacağı; ürün alındıktan sonra satılıp tohum parası ödeneceği duyurulmuştur. Geri kalan para okul kooperatifine ve yoksul çocuklara yardım işlerine harcanmıştır.⁷⁵

1942 yılı Mart ayı itibariyle tüm ülkede ekim seferberliğine “hararetle” devam edildiği bildirilmiştir. Resmi kurumların yaptıkları ekim faaliyetlerinden başka halk da bahçesinde, arazisinde ekim faaliyetine girişmiştir. Özellikle patates ekimine önem verilmiştir. İstanbul’da önceden bostan olarak kullanılan arazilerden başka sebze meyve yetiştirmeye elverişli alanlar belirlenmeye başlamıştır.⁷⁶

CHP zirai seferberliğin başarıyla sonuçlanması için her türlü tedbirin alınması konusunda yakından ilgilenmiştir. Ziraat Enstitüsü profesör ve uzmanlarının yurt genelinde konferans vermelerini kararlaştırmıştır. Profesör ve uzmanlar Enstitü’nün tatil döneminde ülkeyi gezip, şehirli ve köylülere yazlık ekimin ne şekilde yapılması gerektiği hakkında bilgi vermişlerdir.⁷⁷ 3 Mart 1942

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1942, nr. 6296, s. 3.

⁷⁵ *Tan*, 28 Şubat 1942, nr. 2340, s. 2.

⁷⁶ *Akşam*, 2 Mart 1942, nr: 8390, s: 3.

⁷⁷ *Vatan*, 1 Mart 1942, nr: 501, s. 3.

tarihinde İstanbul Kız Lisesi'nde Maarif Müdürü Muhsin Binal başkanlığında yapılan toplantıya bütün lise ve ortaokul müdürleri katılmıştır. Toplantıda okullarda yapılması kararlaştırılan ekim seferberliği için alınacak tedbirler belirlenmiştir. Bahçesi veya yakınında arazi bulunan okullarda yazlık ekim yapılması için ihtiyaç olan malzemelerin tedarikine başlanmıştır⁷⁸. Öğrencileri ziraat konusunda bilgilendirmek için konferanslar düzenlemek, uygulama yapabilmeleri için öğrencileri yakındaki tarlalara ve devlet eliyle işletilen çiftliklere götürmek kararlaştırılmıştır.⁷⁹

Şehir ve köy okullarında ekim işlerine başlanmış, en fazla verimin köy okullarından alınacağı anlaşılmış; bu okullara ait arazinin boş bırakılmaması ve mevsime uygun zeriyaat yapılması bildirilmiştir. Maarif Müdürü Muhsin Binal 4 Mart 1942 tarihinde köy okullarını teftişe çıkmıştır. Şehirlerdeki lise ve ortaokullar da bahçelerinin müsait köşelerini ekime tahsis etmek üzere hazırlamaya başlamışlardır. Şehir okullarında daha çok dar ziraat usulü uygulanmış ve patates, yer elması, bakla, fasulye gibi maddeler ekilmiştir.⁸⁰ Okul idareleri kazma, kürek, çapa gibi malzemeler öğrenci ailelerinden tedarik etmeye başlamış, öğrenciler de ekilecek sahaları peyderpey kazıp bellemeye başlamışlar, sonrasında tohum dikme işlemine başlanması kararlaştırılmıştır.⁸¹

Cumhuriyet gazetesinde yer alan *Ziraat Davamız* köşesinde patates ekimi, bakımı ve hasadı detaylı bir şekilde yer almıştır. Yazlık ekim seferberliğinde bahçesi olan şehirlilere her bölgede kolaylıkla yetiştirilebildiği için patates ekmeleri tavsiye edilmiştir.⁸² 9 Mart 1942 tarihli *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman “Çiftçi İstanbul” başlığıyla yazdığı yazıda İstanbul halkının bazı yiyeceklerini yetiştirmesinin ülke nakliye ve üretim sistemini bir kısım yükten kurtaracağını belirtmiştir. İstanbul ilinin Beyoğlu ve Galata'dan ibaret sıra sıra apartman ve bahçesiz evlerden oluşmadığını, Kadıköy, Erenköy, Bostancı, Kozyatağı'ndan başlayarak şehri zirai bölgelerin kapladığını belirtmiş ve şöyle bir öneride bulunmuştur:⁸³

“İstanbul'da sekiz yüz bin kişi bir arada oturuyor, bunların boğazı var, ısınması var, elektrik ve tramvayları için kömürü var, diğer bin türlü ihtiyaçları var. Bu kadar kesif bir şekilde bir arada yaşayan tüketici kitlesi bugünkü şartlar karşısında memleketin üretim ve nakliye sistemi üzerine çok ağır bir yük olarak biniyor. Bu yükü hafifletmek için ne yapılırsa İstanbul halkı için de iyidir, memleket için de bir hizmet ve kolaylıktır. Herşeyden önce İstanbul yiyeceğinin

⁷⁸ *Tan*, 4 Mart 1942, nr. 2348, s. 2.

⁷⁹ *Vatan*, 4 Mart 1942, nr: 504, s. 3.

⁸⁰ *Cumhuriyet*, 5 Mart 1942, nr. 6302, s. 3. (Bknz. Ek: 5)

⁸¹ *İkdam*, 9 Mart 1942, nr. 941, s. 2.

⁸² *Cumhuriyet*, 2 Mart 1942, nr. 6299, s. 2.

⁸³ *Vatan*, 9 Mart 1942, nr. 509, s. 1.

mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını kendi muhitinden tedarike çalışmalı, çifçiliği elinden geldiği kadar korumalıdır.”

İstanbul ilçelerinde yazlık ekim faaliyeti hızla devam ederken Yeşilköy Tohum İslah İstasyonu’ndan temin edilen 15 ton tohumluk mısır bütün ilçelere ihtiyaçları oranında dağıtılmıştır. İl genelinde Trabzon malı tohumluk patateslerin ekimine de başlanmış ve yeni tohumluk patatesler ısmarlanmıştır. Silivri’den gelen tohumluk nohut ile Ordu’dan gelen tohumluk fasulye ilçelere gönderilmiş; ayrıca ilçelere tohum alımında kullanılmak üzere para yardımı da yapılmıştır. İstanbul Ziraat Müdürlüğü ilçelerde ekim muhafazası için mükellefiyet usulüyle karga mücadelesine hız verilmesini ilçelere tebliğ etmiştir.⁸⁴

Ekim seferberliğinde halkın ve köylünün yapması ve dikkat etmesi gereken noktaları anlatmak için verilmesi kararlaştırılan konferanslara 1942 yılı Mart ayında İstanbul Halkevlerinde başlanacağı bildirilmiştir. Konferansçılar Mart ayı sonuna doğru Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdarla birlikte Silivri ve Çatalca’ya giderek köylünün zirai bilgisini arttırıcı konferanslar düzenleyip, zirai durum incelemesi yapmaya karar vermişlerdir.⁸⁵ 16 Mart 1942 tarihinde Lütfi Kırdar, Halkalı Ziraat Mektebi öğretmenlerinden oluşan bir heyet Silivri’ye gitmiştir. Vali Silivri’deki üretim durumunu incelemiş, mevcut tohum miktarı ve tohumluk ihtiyacını tespit etmiştir. Öğretmen Ragıp Ziya Maden halkın dikkat etmesi gereken zirai kalkınma esasları hakkında bir konferans vermiştir. Ekim seferberliğiyle alakalı konferansların ay sonuna kadar verileceği duyurulmuştur.⁸⁶ 21 Mart tarihinde Bakırköy Halkevi’nde, 22 Mart’ta Üsküdar Halkevinde Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Ragıp Ziya Maden tarafından ekim seferberliği hakkında birer konferans verileceği bildirilmiştir.⁸⁷

İlkbahar ve yaz ekiminin en az iki katına çıkarılması hakkında Başvekil Refik Saydam’ın direktifleri üzerine İstanbul vilayetince hazırlanan zirai faaliyet münasebetiyle ilçelere gönderilen bir emirle kaymakam ve nahiye müdürleri başta olmak üzere devlet dairelerinde çalışan memurların ekim işine önem vermeleri bildirilmiştir. Ziraat teşkilatının bu önemli işi yalnız başına başarmasına imkan olmadığından özellikle orman, veteriner, nafia, kadastro, sıhhat, iskan memurları, ilkokul müfettişleri, öğretmen ve eğitimci, tahsildarlar, jandarma, inhisar ve kredi kooperatifleri memurlarının görevleri

⁸⁴ *İkdam*, 11 Mart 1942, nr. 943, s. 2.

⁸⁵ *İkdam*, 14 Mart 1942, nr. 946, s. 2.

⁸⁶ *Tan*, 17 Mart 1942, nr. 2361, s. 2.

⁸⁷ *Tan*, 21 Mart 1942, nr. 2365, s. 2.

gereği köylere her gidişlerinde ekiliş ve mahsul durumunu kaymakamlara ve il ziraat müdürlüğüne bildirmeleri kararlaştırılmıştır.⁸⁸

Ankara vali ve belediye başkanı Nevzat Tandoğan tarafından yapılan ve şehir meclisince kabul edilen bir teklif ile Ankara'nın sebze bahçeleri hem temiz hem de parasız suya kavuşmuştur. Bahçe sahiplerinin belediye yasağına, sık sık yapılan kontrollere ve hatta cezalara rağmen Bent deresinden kaçak olarak su almaya devam etmeleri halk sağlığı için bir tehdit oluşturmuştur. Bu durum üzerine Nevzat Tandoğan sebze bahçelerinin baraj sularından parasız olarak faydalanmalarını sağlamıştır.⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar kendisini en çok beslenme alanında hissettirmiştir. Bu duruma bir çözüm olarak; halkın İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik etkilerini en yoğun olarak hissettiği 1942 yılı baharında ekim seferberliği kampanyası başlatılmış, bu kapsamda üretim kapasitesinin iki misline çıkarılması amaçlanmıştır. Üreticiye Hükümet tarafından tohumluk, zirai alet, makine ve kredi yardımları yapılmış; ülke toprakları mümkün olduğunca ekilmemiş halde bırakılmamaya çalışılmıştır⁹⁰. Bu süreçte halkın bilinçlendirilmesine diğer çalışmalar kadar önem verilmiş, basın yardımıyla kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Ev ve okul bahçeleri 1942 yılı için ekim seferberliğinde üretim arazisi olarak kullanılmış; her iklim tipinde kolayca yetişebilmesi ve besleyici doyurucu özelliği nedeniyle özellikle patates ekimi yapılmıştır. Ancak 1943 yılında aynı uygulama devam ettirilmemiştir. Resmî istatistik verilerinde görülen rakamlar da bu bilgiyi desteklemektedir. Şöyle ki; 1939 yılında Türkiye genelinde patates ekim alanı 63.500 hektar iken 1942 yılında 93,000 hektara yükselmiş, 1943 yılında ise 64,200 hektara gerilemiştir. Patates üretim miktarı ise; 1942 yılında 440 bin ton iken 1943 yılında 290 bin tona gerilemiştir.⁹¹

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomik sıkıntıları yoğun olarak yaşamış ve zor bir dönem geçirmiştir. Savaş yıllarındaki hükümetler savaştan kaynaklanan ekonomik sıkıntıları hafifletebilmek için birtakım tedbirler almışlardır. Bu tedbirler arasında ilk akla gelen hükümete ekonomiye müdahale edebilmesi için geniş yetki ve görevler veren Milli Korunma Kanunu'dur. Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak çıkartılan kararnameler savaş yılları iktisat politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur.

⁸⁸ *İkdam*, 29 Mart 1942, nr. 960, s. 4.

⁸⁹ *Ulus*, 5 Mayıs 1942, nr: 7451, s. 1.

⁹⁰ Özer, agm., s.46.

⁹¹ İstatistik Göstergeler (1923-2009), s. 172-173.

Savaşın ülke insanı üzerinde en büyük etkisi beslenme alanında kendisini göstermiştir. İaşe sorununun çözümü noktasında ülke çapında ekim seferberliği başlatılarak üretim miktarının iki katına çıkarılması hedeflenmiştir. Ekim seferberliğinde hükümet üreticiye tohumluk ve zirai alet yardımıyla bulunmuş, ülke topraklarının mümkün olduğu kadar boş bırakılmaması sağlanmaya çalışılmıştır. 1940'lı yıllarda iaşe sorunlarının artmasıyla iaşenin karşılanmasında güçlük çekilmiş, hatta ev, apartman ve okul bahçelerinde dahi çiçek yerine sebze meyve yetiştirilmiştir. Tarımsal üretimi arttırmak için çalışmalar yapılmış, üretimde bahçe ziraatinin de büyük rol oynadığını göz önünde tutan ilgili makamlar faaliyete geçmiştir. Halkın bahçelerinde gıda ihtiyaçlarının bir kısmını da olsa kendilerinin karşılaması gerektiği vurgulanarak üreticiler yurt çapında teşvik edilmiştir. Ziraat Vekaleti tohum, fide, teknik bilgi konusunda vatandaşlara yardımcı olmuş, şehirler bahçelerine sebze ekeceklere ucuz fiyatla su temin etmişlerdir. Özellikle patates, mısır gibi besleyici değeri yüksek sebzelerin ekilmesi tavsiye edilmiştir. Ekim seferberliğinde halkın bilinçlendirilmesine de önem verilmiş ve işin uzmanları tarafından konferanslar düzenlenmiş, broşürler bastırılmış, gazetelerde bilgilendirici makaleler yer almıştır. Siyasetçilerin radyo konuşmaları ve beyanatları da ekim seferberliğinde halkı teşvik eden bir diğer unsur olmuştur.

Tüm yurttta başlayan ekim seferberliği okullarda da uygulanmaya başlamıştır. Müfredata ziraat dersleri eklenmiş, öğrencilerin okul idarecileri gözetiminde okul bahçelerinde uygulama yapmaları sağlanmıştır. Savaştan kaynaklanan sıkıntılı günlerde halkın hükümetle elele vererek çalışması, evlerinin bahçelerinden yararlanmaları istenmiştir. Halkın bahçelerine çiçek yerine sebze ekmesi savaş dönemi ekonomisinin bir gerekliliği olarak değerlendirilmiştir. Aynı tarihlerde bazı Avrupa ülkelerinde de benzer uygulama örneklerine rastlanmıştır ve tarımsal üretimde küçük de olsa bir artış görülmüştür. Ancak 1942 yılı baharı için başlanılan ekim seferberliği 1943 yılında tekrarlanmamıştır.

Kaynaklar

Resmi ve Süreli Yayınlar

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Düstur

Haber Gazetesi

İkdam Gazetesi

Resmi Gazete

Tan Gazetesi

TBMM Zabıt Ceridesi

Ulus Gazetesi

Ülkü Dergisi

Vatan Gazetesi

Telif ve Tetkik Eserler

AKANDERE Osman (1998) *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*, İz Yayıncılık, İstanbul.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1993) *İkinci Adam*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDIN Mehmet Korkud (2017) Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 12/26, ss: 1-20.

BORATAV Korkut (1982) *Türkiye’de Devletçilik*; Savaş Yayınları, Ankara.

CEM İsmail (1989) *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

DURU Bülent (2009) “1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları”, Birgül Ayman Güler (Ed.), Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1940-1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması, Ankara, ss. 159-224.

GOLOĞLU Mahmut (2012) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III 1939-1945 Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GÖKBUNAR Ali Rıza- KAHRİMAN Hamza (2014). *Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması*, Nobel Yayınları, Ankara.

GÜNEŞ Gönül (2013) *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara’da Günlük Yaşam*, Alter Yayıncılık, Ankara.

KOÇAK Cemil (1997) Siyasal Tarih (1923-1950), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay.Yön. Sina Akşın, Cem Yayınevi, İstanbul.

----- (2007) *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul.

METİNSOY Murat (2007) *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul.

METİNTAŞ Mustafa Yahya-KAYIRAN Mehmet (2008) Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomik Politikası (1939-1942), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss: 155-184.

- ÖZBİL Alev (2015) Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÖZER Sevilay (2012) İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 15, Bahar, ss: 31-49.
- PAMUK Şevket (2015) *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SHAW Stanford J.- SHAW Ezel Kural (2000) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, E Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ İlhan- İLKİN Selim (2010) *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- (2014) *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2014). *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C. III, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İstatistik Göstergeler (1923-2009), Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2010.
- YENAL, Oktay. (2013). *Cumhuriyet’in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ekler

TAN

Tarla ve Bahçelerinize Patates Ekiniz

Halk Gıda İhtiyacını Kendi Karşılmalıdır

Halkın gıda ihtiyaçlarını kısmen olsun kendi vasfalarıyla karşılayabilmeleri için yurdun her tarafında müsabakeli teşvik edilmektedir. İstanbul vilâyeti müstahsil olunan halkı da kendi bahçelerinde gıda maddeleri ekimye teşvik etmekte ve yapılacak zeriyata ait malûmat vermektedir.

Vilâyet ilk olarak patates ekilmesini istemekte, bunun için boş kalmış kumlu, kıllı, kireçli yumuşak ve nemi az olan tarla, bahçe ve bostanların bu işe ayrılacağını bildirmektedir.

Fazla mahsul almak için kumsal topraklara iyi yanmış sığır ve manda gübresi, fazla nemi olan kıllı topraklara da at ve koyun gübresi atılması tavsiye edilmektedir. Toprak Şubat başında işlenmeye başlanacak ve don

tehlikesi kalmadığı zaman patates ekilebilecektir. Ekilecek patatesler arasında ellişer santimlik ve her sıra arasında da altmış santim bir aralık kâfi görülmektedir.

İstanbul muhiti için en iyi tohumluk patates olarak, sarı etli Trabzon patatesleri tavsiye edilmektedir.

Patatesler yumuşak ve kumlu topraklarda 5 — 8 parmak, biraz sert topraklarda 3 — 5 parmak derinliğe ekilecektir. Bir dönüm tarla ve bahçeye 120 — 200 ocağ kâfi gelmektedir. Vilâyet, sırasıyla ekilecek diğer mahsulleri, bu meyanda mısır, fasulye, nohut ve mercimek gibi gıda maddeleri hakkında halkı tenvir edecek malûmat verecektir. Bunun için halkevleri ve halkodalarında konferanslar da tertip edilecektir.

Ek 1: *Tan* Gazetesi, 19 Ocak 1942, nr. 2304.

Tarla ve bahçelere patates ekilmesi konusunda halkın teşvil edilmesi.

DIKKAT

Zirai Seferberliğe Şehirlileri de İştirak Etmeli

Hükümet, önümüzdeki sıkıntı günlerini karşılamak için şimdiden zirai bir seferberlik yapmaya karar verdi.

Bu seferberlikte halkın da hükümetle birlikte elele verip çalışması faydalı olur sanırız.

KB'de köylü tarlasını ekecek, ekilmeyenleri hükümet kendi vasfalarıyla işletecek. Fakat bu işte şehirlinin de payına düşen bir vazife vardır: Evinin bahçesinden istifade etmek.

İngiltere, harp başlar başlamaz bütün vatandaşları evlerinin bahçelerinde muhtelif cins sebze ekimye davet etti. Bilhassa patates ve mısır ehemmiyet verilmesini tavsiye etti. Bu tavsiyeye uyan İngiliz milletinin bahçelerinde yetiştirdikleri mahsul, memleket ziraatinin % 25 artmasına hizmet etti.

Bizde de her vatandaş evinin bahçesinde bu yıl patates, fasulye, bögürlice, mısır, domates ve sairleri yetiştirmek için şimdiden hazırlığa başlamalıdır. Bu suretle hükümetin ilân ettiği zirai seferberliğe biz şehirliler de karınca kaderince yardım etmiş oluruz.

Ek 2: *Tan* Gazetesi, 21 Ocak 1942, nr. 2306.

Ekim seferberliğinde köylü-şehirli tüm vatandaşların dahil olması gerektiği hk.

Ek 3: İkdam Gazetesi, 13 Şubat 1942, nr. 917.

Bahçelerde sebze yetiştirilmesi hakkında.

Ek 4: Cumhuriyet Gazetesi, 15 Şubat 1942, nr. 6284.

Ziraat Vekaletinin bahçe ziraatini teşvik edici faaliyetleri hakkında

Ek 5: *Cumhuriyet* Gazetesi, 5 Mart 1942, nr. 6302.

Okullarda uygulanan ekim seferberliği hakkında.